

«بَقِيتُ اللَّهَ»؛ سنت الهی غلبه حق بر باطل

اگر تفسیر «بَقِيتُ اللَّهَ» را عام در نظر بگیریم و آن را شامل هر موجود نافع الهی، از جمله خاتم‌الاولیا بدانیم، «بَقِيتُ اللَّهَ» بودن امام زمان (عج) با توجه به رهبری جبهه حق، از این نظر است که سنت الهی در جریان تقابل حق و باطل، بر پایدار بودن حق و نابودی باطل قرار گرفته است.

اگر تفسیر «بَقِيتُ اللَّهَ» را عام در نظر بگیریم و آن را شامل هر موجود نافع الهی، از جمله خاتم‌الاولیا بدانیم، «بَقِيتُ اللَّهَ» بودن امام زمان (عج) با توجه به رهبری جبهه حق، از این نظر است که سنت الهی در جریان تقابل حق و باطل، بر پایدار بودن حق و نابودی باطل قرار گرفته است.

آیه «بَقِيتُ اللَّهَ» تطبیق آیه شریفه «بَقِیَ اللَّهُ خَیْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ» بر وجود مقدس حضرت مهدی (عج)، به مثابه یکی از مصادیق روشن این مفهوم، از دیرباز مورد تفحص حدیث شناسان و مهدی پژوهان قرار داشته است. یادداشت پیش رو بر آن است تا در دو شماره، با استفاده از آیات و روایات مشتمل بر این واژه، به تبیین مصداق حقیقی بقیه الله بپردازد.

ماده «بَقَاء» در لغت، بر معنای زندگانی، دوام و ثبات دلالت دارد. اهل لغت، از جمله فراهیدی در «العین»، جوهری در «الصاحح» و ابن منظور در «لسان العرب» بر این معنا تصریح کرده اند. این واژه همچنین در معنای «ترصّد»، «ترقّب» و «انتظار» نیز استعمال شده است. برخی لغویان معنای «نگاه منتظرانه» را برای این ریشه محتمل تر دانسته اند که پیوندی ناگسستنی با مفهوم ثبات و بقا دارد.

واژه «بَقِیَّة» نیز به «آنچه از چیزی باقی می ماند» تعریف و در متون، گاه بر مفاهیمی چون رحمت، عفو و گذشت هم اطلاق شده است. بررسی مشتقات این ماده در قرآن کریم، مانند «بَقِی»، «أُبْقِی»، «بَاقِیَات» و «تُبْقِی» در آیات سوره های الرحمن، مریم، طه، شوری، نجم و مدثر، نشان می دهد که محور معنایی آن حول بقا، دوام، ثمره و حیات است. این فهم گسترده، کلید درک دقیق ترکیب «بقیه الله» در آیات و روایات به شمار می رود.

واژه «بَقِیَّة» یک بار در قرآن کریم و در آیه ۸۶ سوره هود آمده است: «بَقِيتُ اللَّهَ خَیْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ؛ باقی مانده خدا (آنچه خدا برای شما باقی گذارده) برای شما بهتر است، اگر ایمان داشته باشید.» برای فهم دقیق این ترکیب، توجه به کاربردهای دیگر ماده «ب ق ی» در سراسر قرآن ضروری است. این مشتقات با معانی مرتبطی مانند بقا، دوام و ماندگاری به کار رفته اند:

«بَقِی» (یک مرتبه): «كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا قَانٍ وَبَقِیَّ وَجْهَ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ؛ هر که روی زمین است، فانی می شود و فقط ذات پروردگار تو که صاحب جلال و اکرام است، باقی می ماند.» (سوره الرحمن، آیات ۲۶ تا ۲۷)

«بَاقِیَات» (یک مرتبه): «وَالْبَاقِیَاتُ الصَّالِحَاتُ خَیْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ تَوَابًا وَخَیْرٌ مَرَدًّا؛ و کارهای شایسته پایدار نزد پروردگارت از لحاظ پاداش بهتر و از نظر بازگشت و عاقبت نیکوتر است.» (سوره مریم، آیه ۷۶)

«أُبْقِی» (۸ مرتبه):

«إِنَّا أَمَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطَايَانَا وَمَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ وَاللَّهُ خَیْرٌ وَأَبْقَى؛ بی گمان ما به پروردگاران ایمان آوردیم تا گناهانمان و آن سحری را که به آن وادارمان کردی، بیامزد و خدا بهتر و پایدارتر است.» (سوره طه، آیه ۷۳)

«وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِنَفْثَنَّهُمْ فِيهِ وَرَزَقُكَ رَبُّكَ خَیْرًا وَأَبْقَى؛ و هرگز چشمانت را به سوی نعمت های زودگذر زندگی دنیا که به برخی از آنان داده ایم تا آنان را در آن بیازماییم، نیفکن و روزی پروردگار تو بهتر و پایدارتر است.» (سوره طه، آیه ۱۳۱)

«وَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَزِينَتُهَا وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَیْرٌ وَأَبْقَى أَفَلَا تَعْقِلُونَ؛ و آنچه به شما داده شده، بهره زندگی دنیا و زیورش است و آنچه نزد خداست، بهتر و پایدارتر است. آیا نمی اندیشید؟» (سوره قصص، آیه ۶۰)

«فَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَیْرٌ وَأَبْقَى لِلَّذِينَ آمَنُوا وَعَلَىٰ رِبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ؛ پس آنچه به شما داده شده،

کالای زندگی دنیاست و آنچه نزد خداست، برای کسانی که ایمان آورده اند و بر پروردگارشان توکل می کنند، بهتر و پایدارتر است.» (سوره شوری، آیه ۳۶)

«الْآخِرَةُ خَيْرٌ وَأَبْقَى؛ آخرت بهتر و پایدارتر است.» (سوره اعلی، آیه ۱۷)

«قَالَ آمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آدَنَ لَكُمْ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَأَقْطِعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَأَصْلَبَنَّكُمْ فِي جُذُوعِ النَّخْلِ وَلَتَعْلَمُنَّ أَنَّيْنَا أَشَدَّ عَذَابًا وَأَبْقَى؛ فرعون گفت: آیا پیش از آنکه به شما اجازه دهم، به او ایمان آوردید؟ به راستی که او بزرگ شماست که جادو به شما آموخته است. پس دست ها و پاهایتان را از طرف مخالف قطع می کنم و شما را بر تنه های نخل به دار می آویزم و خواهید دانست کدام یک از ما عذابی سخت تر و پایدارتر دارد.» (سوره طه، آیه ۷۱)

«وَكَذَلِكَ نَجْزِي مَنْ أَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِآيَاتِ رَبِّهِ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَدُّ وَأَبْقَى؛ و این گونه کسی را که اسراف کرد و به آیات پروردگارش ایمان نیاورد، کیفر می دهیم و قطعاً عذاب آخرت سخت تر و پایدارتر است.» (سوره طه، آیه ۱۲۷)

«وَأَنَّهُ أَهْلَكَ عَادًا وَمُؤَدَّ قَمًا أَبْقَى؛ و او بود که قوم عاد و ثمود را هلاک کرد و چیزی از ایشان باقی نگذاشت.» (سوره نجم، آیات ۵۰ تا ۵۱)

«تَبْقَى» (یک مرتبه): «لَا تَبْقَى وَلَا تَذَرُ؛ آتشی که چیزی را باقی نمی گذارد و رها نمی سازد.» (سوره مدثر، آیه ۲۸)

از مجموع این آیات چنین استنباط می شود که این ماده در منظومه معنایی قرآن، بر مفاهیم بقا، دوام، ثمره پایدار، اثر ماندگار و حیات دلالت دارد. توجه به این دامنه معنایی در فهم دقیق ترکیب خاص «بَقِيَّتُ اللَّهِ» از اهمیت بنیادین برخوردار است. بقیه الله در تفاسیر

آیه شریفه «بَقِيَّتُ اللَّهِ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِخَفِيضٍ» (سوره هود، آیه ۸۶) از دیدگاه مفسران، تفاسیر گوناگونی دارد. در دسته نخست از تفاسیر، برخی مفسران این واژه را به سود شرعی یا نعمت و روزی حلال تفسیر کرده اند. این دیدگاه با فضای آیه و آیات پیش و پس از آن که درباره گفت وگوی حضرت شعیب با قومش است، سازگاری کامل دارد. ایشان پس از بیان احکام تجارت می فرماید: «بَقِيَّتُ اللَّهِ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِخَفِيضٍ؛ یعنی آنچه خداوند برای شما باقی گذارده (سرمایه حلال)، برایتان بهتر است، اگر ایمان داشته باشید و من پاسدار شما (در اجبار بر ایمان) نیستم.» اگرچه این معنی با سیاق آیه هماهنگ است، اما مفهوم آیه را محدود و خاص نمی کند، بلکه آیه عام است و می تواند مصادیق دیگری را نیز دربرگیرد.

در دسته دوم از تفاسیر، عده ای دیگر معنای عام تری برگزیده و این کلمه را به پیروی از دستورات و توصیه های خدا، بهره و ثواب الهی و رحمت و مراقبت خداوند تفسیر کرده اند. این معنا نیز می تواند یکی از مصادیق «بَقِيَّتُ اللَّهِ» باشد، نه یگانه مصداق آن.

در دسته سوم از تفاسیر، گروهی با نگاهی جامع تر، مفاهیمی مانند فطرت پاک، روح ایمان و تقوای حاصل از عمل به دستورات الهی را برای «بَقِيَّتُ اللَّهِ» انتخاب کرده اند.

در دسته چهارم از تفاسیر، در نگاهی گسترده، «بَقِيَّتُ اللَّهِ» به هر موجود نافع الهی که از طرف خداوند برای بشر باقی مانده و مایه خیر و سعادت می شود، تفسیر شده است. بر پایه این تفسیر، انبیا و اوصیای الهی از روشن ترین مصادیق «بَقِيَّتُ اللَّهِ» خواهند بود. این تفسیر، ظرفیت تطبیق مفهوم آیه بر وجود مقدس امام زمان (عج) را به روشنی فراهم می آورد.

اضافه شدن بقیه به الله

اصل بقا و ماندگاری، مختص ذات الهی است و هر آنچه به خداوند منتسب شود، به اذن حق تعالی، از این بقا برخوردار خواهد بود. این تحلیل، کلید فهم نسبت «بَقِيَّة» با اسم جلاله «الله» است. بر این اساس، چگونگی انتساب در مصادیق مختلف، توضیح داده می شود. اگر مراد از «بَقِيَّتُ اللَّهِ» در آیه، سود شرعی یا نعمت و روزی حلال باشد، علت انتساب بقای آن به خداوند این است که این مال به اراده الهی و بر پایه سنت خداوند، رشد و نمو می کند و اثر معنوی و برکت آن، پایدار و ادامه دار خواهد بود.

اگر منظور از «بَقِيَّتُ اللَّهِ»، احکام و فرائض الهی، پیروی از دستورات و توصیه های خدا، بهره و ثواب الهی و رحمت و مراقبت خداوند باشد، بقا و دوام آن از آن روست که به اراده خداوند، آثار این امور در دنیا تداوم دارد و ثمره و پاداش آن در آخرت، پایدار و برقرار است.

و اگر مقصود، فطرت پاک و روح ایمان و تقوای حاصل از عمل به دستورات الهی باشد، انتساب آن به خداوند به این سبب است که تحقق این آثار، فقط به اراده حق تعالی وابسته است.

حال اگر تفسیر «بَقِیَّتُ اللّٰهِ» را عام در نظر بگیریم و آن را شامل هر موجود نافع الهی، از جمله خاتم الاوصیا بدانیم، «بَقِیَّتُ اللّٰهِ» بودن آن حضرت با توجه به رهبری جبهه حق، از این نظر است که سنت الهی در جریان تقابل حق و باطل، بر پایدار بودن حق و نابودی باطل قرار گرفته است: «وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا». زیرا وجود باطل با نظام هستی ناهمگون و در تعارض است و بقایی نخواهد داشت. در این فرآیند، انبیا و اوصیای ایشان، در مقام افراد شاخص جبهه الهی، باقی می مانند و «بَقِیَّتُ اللّٰهِ» هستند و در عصر حاضر، امام زمان(عج) مصداق این لقب است.